

**MARKER
KOMMUNE**

Kommunedelplan kulturminner 2018 -2021

Revidert 2017

Visjon

Mulighetene er mange

Verdier

Trygghet
Trivsel
Respekt

“Folk som snakker sammen, skaper sammen”

Derfor vil vi stimulere til samspill mellom Innbyggere, medarbeidere, frivillige og lokalt næringsliv for å ha fornøyde Innbyggere, opprettholde vårt lokalsamfunn og utnytte Markersamfunnets potensiale.

MOT

Marker er en MOT-kommune. Vi vil bevisstgjøre og styrke ungdoms mot – til å leve, bry seg og si nei.

MOTs visjon er et varmere og tryggere samfunn.

Styringsmål

God tjenestekvalitet med fornøyde brukere.

Tilfredse, stolte og friske medarbeidere.

God ressursstyring som sikrer økonomisk handlingsfrihet.

Attraktiv kommune for bosetting og etablering.

FORORD

I NOU 1. 2002 "Fortid former framtid" signaliserte Miljøverndepartementet at flere oppgaver innen kulturminnevernet etter hvert skal legges til kommunene, og at kommunale kulturminneplaner kan være gode verktøy i arbeidet med å øke bevisstheten og innsatsen for kulturminnene i kommunene.

I St.melding nr 16 (2004-2005) Leve med kulturminner, presenterer regjeringen en handlingsplan for kulturminnepolitikken fram mot 2020. Målet med tiltakene i handlingsplanen er å stoppe forfallet og tapet av verdifulle kulturminner.

I Meld. St. 35 (2012-2013) Framtid med fotfeste – Kulturminnepolitikken, beskriver kulturminneforvaltningen i et samfunn i endring- utfordringer fram mot 2030. Meldingen presiserer behovet for kunnskap og kompetanse for å kunne ta vare på kulturminner og kulturmiljøer, og for å møte framtidens utfordringer på kulturminneområdet. Det gjelder kompetanse knyttet til arbeidet med å sette i stand og vedlikeholde kulturminnene. Dette er avgjørende for å ta vare på de i et langsiktig perspektiv. Kunnskap skaper interesse, engasjement og aktivitet i alle aldersgrupper, og er viktig for å forebygge miljøkriminalitet. Kartlegging av kulturminner, gode digitale registre og verktøy for å bearbeide dataene er nødvendig for å sikre en åpen, effektiv og forutsigbar kulturminneforvaltning.

Riksantikvarens prosjekt KIK (Kulturminner i kommunene) har som mål å styrke kompetansen om kulturminner i kommunene og få bedre oversikt over verneverdige kulturminner. KIK legger til rette for dette gjennom arbeidet med kommunale kulturminneplaner.

En kulturminneplan der kommunen skaffer seg oversikt over sine kulturminner og vurderer kulturminnenes verdi, vil være viktig for kommunens planarbeid og øvrige virksomhet.

29.10.2002 vedtok kommunestyret i Marker at det skulle utarbeidet en kulturvernplan for Marker. En slik planprosess må følge plan- og bygningsloven. Den bygger bl.a. på prinsippene om lokal folkevalgt styring, medvirking fra befolkningen og berørte fagorganer.

I Marker plan- og miljøutvalgs møte 15.01.2008 ble det nedsatt en plankomite. Den har bestått av Gunnar Leren, leder for plan- og miljø-utvalget, Theodor Bye, plan- og miljø-utvalget, Marit Egeberg Krog, Marker historielag, Reni Braarud, Venneforeningen Haldenvassdragets Kanalmuseum og Grete Brustad Nilsen, Marker kommune, sekretær.

30. januar ble det annonsert i Smaalenenes avis om oppstart av planarbeidet og bedt om innspill innen 31. mars. Det ble samtidig lagt ut på kommunens hjemmeside. 5. februar ble det avholdt et offentlig møte på Bo- og servicesenteret. Både 31. januar og 14. februar ble det dessuten informert om den i nærradioen. Det

har også blitt orientert om dette i Tirsdags-klubben, som har bidratt med informasjon om forskjellige typer kulturminner i Marker.
Ellers er det innhentet opplysninger fra forskjellige lokalhistoriske kilder og fra lokalkjente folk etter behov.

Planen er drøftet med administrasjonen innen landbruk, miljø og teknisk, og fylkeskonservator og Fortidsminneforeningen har vært konsultert.

Denne planen er ikke bare et styringsdokument, men er forsøkt utformet slik at den også kan gi litt informasjon og kunnskap om kulturarven i Marker

Planen vil bli lagt ut til offentlig ettersyn.

Marker, 25. oktober 2017

Tove Kolstad Skadsheim
Rådmann

Else Marit Svendsen
Virksomhetsleder Kultur

Reni Braarud
Ansvarlig for kulturminner

Opprinnelig versjon 2008
Revidert 2012 av Reni Braarud
Revidert 2017 av Reni Braarud og Else Marit Svendsen

Innhold

FORORD	3
1. INNLEDNING	6
2. MÅLSETTING	6
3. ORGANISERING AV KULTURMINNEFORVALTNINGEN	7
4. FRIVILLIGE KULTURVERNORGANISASJONER	8
5. FØRINGER/ RAMMEVILKÅR	9
6. VIRKEMIDLER I KULTURMINNEVERNET	11
7. KULTURMINNER I MARKER.....	13
8. HVA HAR SKJEDD HITTIL	13
9. VERNEVERDIER OG KRITERIER.....	18
10. HANDLINGSPLAN	19

1. INNLEDNING

Kulturminneloven § 2, definerer kulturminner som:

Alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til”.

Med kulturmiljøer menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng.

Reglene om kulturminner og kulturmiljøer gjelder så langt de passer også for botaniske, zoologiske eller geologiske forekomster som det knytter seg kulturhistoriske verdier til.

Etter denne lov er det kulturhistorisk eller arkitektonisk verdifulle kulturminner og kulturmiljøer som kan vernes. Ved vurdering av verneverdier kan det i tillegg legges vekt på viktige naturverdier knyttet til kulturminnene.

Så lenge mennesker har eksistert, har de satt spor etter seg i sine omgivelser. Disse kulturminnene og kulturmiljøene knytter oss til vår felles forhistorie og minner oss om andre levesett og livsvilkår enn vi selv opplever. Gjennom dem er fortiden til stede i nåtiden. De utgjør vår felles hukommelse og er uerstattelige kilder til kunnskap om menneskers liv og virke gjennom tidene. De representerer opplevelsesverdier og skaper tilhørighet og trivsel og et grunnlag for lokal identitet.

Kulturminner og kulturmiljøer er ikke fornybare ressurser. De representerer noe varig og stedlig i et samfunn som er i stadig endring. Stadig flere kulturminner forsvinner som følge av inngrep og byggevirksomhet av ulikt slag. En regner med at ca. 1 prosent av verdifulle kulturminner forsvinner årlig. En rekke undersøkelser viser at et stort flertall av befolkningen (85 – 95%) synes det er viktig å verne dem. For mange mennesker er det av betydning at et sted gir uttrykk for kvalitet, estetikk og historisk forankring når de skal velge boområde eller arbeidsplass. Og som turister er det gjerne kulturminner/miljøer vi oppsøker.

Marker kommune er rik på kulturminner. De er viktige ressurser for dagens og framtidens samfunn. Det forplikter oss til å forvalte dem med respekt for dem som har levd før oss, og med omtanke for dagens og morgendagens mennesker. Denne planen skal bidra til å sikre denne kulturarven.

2. MÅLSETTING

Målsettingen med denne planen er å sikre Markers kulturminner og kulturmiljøer som viktige kunnskaps-, opplevelses- og bruksverdier for fremtiden. Den skal bidra til å skape forståelse og respekt for den enestående kulturarven vi har og være en rettesnor for forvaltning av kulturminnene og en beredskapsplan mot kulturminnetap. Den skal bidra til å gi en forutsigbarhet i langsiktig arealplanlegging der de kulturhistoriske verdiene blir ivaretatt. Den skal fungere som en informasjonsbase, veileder og bidra til bedre saksbehandling.

Visjon for kulturminnearbeidet:

Kulturminner og kulturmiljøer skal bidra til å styrke tilhørighet, trivsel og verdiskaping i Marker.

Dette skal skje gjennom å:

- dokumentere de viktigste kulturminnene og kulturmiljøene i kommunen
- bevare et representativt utvalg av forskjellige kulturminner og kulturmiljøer.
- tilrettelegge for tilgjengelighet til kulturminnene og bruke dem på deres premisser.
- synliggjøre kulturminner og kulturmiljøer gjennom ulike typer informasjon.
- å informere om byggeskikk og vern av kulturhistoriske bygninger
- bruke kulturminneplanen som et styringsverktøy for kommunens plan- og byggesaksbehandling og som retningsgivende ved behandling av tilskuddsaker innen landbruk og kulturvern.
- bidra til at skolen bruker kulturminner aktivt i sin undervisning.

Målgrupper er grunneiere, innbygger generelt, skolen, lokalpolitikere og administrasjon i kommunen.

Vi, statens regent, vil at det skal gjøres en ende på det uvesen som allerede lenge har vakt vår avsky, fordi det tillater at man ødelegger den ærverdige stats åsyn. Vi vet at både her og der ødelegges bygninger som har alderens smykke – gamle bygninger som dog snarere, da de bidrar til statens glans, skulle vernes ved borgernes kjærlighet. Derfor befaler vi gjennom en alminnelig lov at alle byggverk som av de gamle er reist til nytte eller kunstgleder, ikke må vanvyrdes eller ødelegges av noen.

Keiser Majorianus år 459.

Overtredelse av loven straffes med bøter og pisking, eller i de groveste tilfelle med at hånden blir hogd av.

3. ORGANISERING AV KULTURMINNEFORVALTNINGEN

Ansvar for kulturminneforvaltningen i Norge er delt mellom forskjellige forvaltningsnivåer: staten, regional forvaltning og kommunen. De har forskjellige roller, myndighet og ansvar.

Riksantikvaren skal som fagdirektorat for departementet:

- utøve den nasjonale kulturminnepolitikken besluttet av Storting og regjering
- være rådgiver for departementet i alle saker som gjelder kulturminner og kulturmiljøer
- har fullmakt til å frede kulturminner ved enkeltvedtak eller forskrift
- i kommunale plansaker kunne stoppe planer ved innsigelse hvis nasjonale kulturminneinteresser er truet

Fylkeskommunen

- har ansvaret for kulturminner i fylkene og for kulturminner i samiske områder
- skal sørge for at det tas hensyn til kulturminner og –miljøer i planleggingen, også på kommunenivå

- kan forberede saker for Riksantikvaren
- har vedtaksmyndighet etter kulturminneloven
- Fylkeskommunene har ansvar for og ledelsen av arbeidet med regional planstrategi, regionale planer og planbestemmelse
- er rådgiver for kommunene i tiltak etter plan – og bygningsloven som berører kulturminnefaglige spørsmål

Kommunen

Kommunen er vedtaksmyndighet etter plan- og bygningsloven. Plan- og bygningsloven er det viktigste juridiske redskapet kommunen har i kulturminneforvaltningen.

Det er først og fremst kommunens ansvar å ta vare på sin kulturminnearv for fremtiden.

Det er gjennom arealplanlegging og ved behandlingen av bygg- og rivingssaker at kommunen kan drive et aktivt kulturminnevern.

I tillegg har kommunen myndighet etter flere særlover som berører kulturminner, bl.a. som lokal landbruksmyndighet og som økonomisk ansvarlig for vedlikehold av kirker og kirkegårder. Kulturminnevern ligger under kulturetaten, men forvaltning skjer på tvers av etatene. Både miljø, teknisk og landbrukskontoret behandler saker som vedrører kulturvern.

Kulturhistorisk museum

Universitets kulturhistoriske museer i Oslo har det arkeologiske ansvaret for oldsaker og middelaldergjenstander for vårt område på vegne av Staten. Den har ansvaret for innsamling, konservering, formidling og forskning og for registrering av fornminner for det økonomiske kartverket, kontroll og reguleringsplaner, veiplaner m.m. Samlingene er bygd opp dels ved at finnere leverer inn gjenstander, dels gjennom arkeologiske utgravninger.

4. FRIVILLIGE KULTURVERNORGANISASJONER

Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers Bevaring

fungerer som et landsomfattende faglig forum for antikvariske spørsmål. Foreningen har utgitt en rekke fagtidsskrifter som gir gode råd i forbindelse med restaurering av eldre bygninger, hager m.m. Foreningen har egen avdeling i Østfold.

Norsk Kulturarv

har som formål å bidra til vern av kulturarven gjennom bærekraftig bruk. Det er en ideell stiftelse som har som motto: *Vern gjennom bruk*. De gjennomfører praktiske tiltak i samarbeid med næringsliv og offentlige styresmakter.

Foreningen Fredet

Foreningen Fredet ble etablert i 2006 som en landsdekkende interesseorganisasjon for private eiere av hus og eiendom fredet etter kulturminneloven.

Lokale foreninger

Marker har en rekke foreninger som har som hovedformål å ta vare på Markers historie og kulturminner: Marker historielag, Basmokomiteén og Venneforeninger både for Haldenvassdragets Kanalmuseum, DS Engebret Soot, Tyndelsrud, Jørnehaugen og Kroksundfergen. Disse har gjort og gjør en avgjørende innsats for kulturvernet i Marker.

Men også andre foreninger, som ikke har dette som hovedformål, har gjort og gjør mye for Markers historie, bl.a. fotoklubben, orienteringslaget, bondekvinne/bygdekvinnelag og 4H.

5. FØRINGER/ RAMMEVILKÅR

Nasjonale og fylkeskommunale føringer

Det gjeldende nasjonale mål for kulturminneforvaltningen er at mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på som bruksressurser og som grunnlag for kunnskap, opplevelse og verdiskapning. Et representativt utvalg av kulturminner og kulturmiljøer skal tas vare på i et langsiktig perspektiv.

Meld.St.35 (2012-2013) Framtid med fotfeste – Kulturminnepolitikken

Riksantikvarens prosjekt KIK (Kulturminne i kommunen)

Kulturminneplan for Østfold 2010 - 2022

Hensynet til kulturminner og kulturmiljøer, med deres egenart og variasjon, vektlegges i samfunnsplanleggingen. Kulturminner og kulturmiljøer vernes, både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i en helhetlig miljø- og ressursforvaltning. Nasjonal kulturminnepolitikk iverksettes på regionalt nivå og det legges til rette for at mangfoldet av kulturminner, kulturmiljøer og kulturlandskap skal stå sentralt i utviklingen av så vel fylket som for levende lokalsamfunn.

Delmålene i kulturminneplanen dekker fem hovedinnsatsområder, som hver rommer flere oppgaver, utfordringer, aktører og arenaer:

- Dokumentasjon
- Forvaltning
- Tilrettelegging, formidling og utadrettet virksomhet
- Regional utvikling
- Nasjonale mål

Kommunale føringer

Kommuneplanens samfunnsdel 2016 – 2028

Kommuneplanen for Marker, samfunnsdelen, 2016 – 2028 ble vedtatt 15.12.2015 og revidert 6.10.2016.

Overordnede mål for samfunnsutviklingen i Marker kommune:

- Fornøyde innbyggere
- Opprettholde vårt lokalsamfunn
- Utnytte vårt potensiale

PBL (Plan- og bygningsloven)

§ 11-9 Generelle bestemmelser til kommuneplanens arealdel sier følgende:

- Punkt 7: hensyn skal tas til bevaring av eksisterende bygninger og annet kulturmiljø

§11-8c Hensynssoner

- Sone med særlig hensyn

Marker kommune bør ved rullering/revisjon av kommuneplanens samfunnsdel beskrive tiltak innen kulturminnevern.

Kommuneplanens arealdel 2005 - 2017

Marker kommune skal ved et sektorovergripende miljøvern arbeide for å bevare naturens mangfold, sørge for en framtidsrettet bruk av natur- og kulturmiljøene og fremme befolkningens livskvalitet.

Følgende områder foreslås sikret som spesialområde bevaring:

- Basmo. Forterrenget til festningen
- Området rundt Rødenes kirke og prestegård. (Er allerede regulert)
- Vittenbergåsen (Vardåsen) batteri fra 1905 og tidligere varde
- Tyndelsrud gårdstun

Kommunedelplan Ørje 2007 – 2019

17.12.2007 vedtok kommunestyret denne planen. Visjonen for den er ”Ørje – et enda bedre sted å bo”. For at denne visjonen skal bli oppfylt, må det bl.a. tas ”hensyn til eksisterende arkitektur, kulturmiljøer, bygninger og anlegg med lokalhistorisk verdi” og til ”estetikk og biologisk mangfold”. Ett av virkemidlene for å oppnå det er bl.a. ”å utarbeide byggeskikkveileder med vekt på estetikk”. Under Kulturminner og kulturmiljøer i bestemmelser og retningslinjer til arealdelen står det følgende:

Det skal ved all utbygging tas hensyn til kulturminner og –miljøer. Før vedtak om riving, ombygging eller flytting av bygninger skal hver bygnings verdi kulturhistorisk og for kulturmiljøet i området inngå i vurderingen. Tiltak på bygninger av kulturhistorisk verdi sendes fylkeskonservatoren for uttalelse før vedtak. Dersom riving eller flytting av større bygninger foreslås i detaljplaner, skal det vurderes om det ved oppføring av nybygg skal innarbeides påbud i detaljplan om oppføring i samme utvendige fasade som eksisterende bygg, både arkitektonisk og i farge- og materialbruk.

Under retningslinjer står det følgende: Ved vurdering av søknad om riving, ombygging eller flytting av eldre bygninger bør Stedsanalyse for Ørje sentrum legges til grunn.

Tiltaksstrategi for landbruket i Marker 2013 - 2016

Utarbeidet i samarbeid med Rødenes skogeierlag, Øymarks skogeierlag, Marker bondelag og politiske representanter. Det ble vedtatt 26.02.2013, og den ble forlenget til å gjelde ut 2019 i møte i Plan- og Miljøutvalget 24.10.2016. I den ble bl.a. vern og skjøtsel av kulturminner og kulturmiljøer prioritert:

«Hovedutfordringen her er forfall av eldre tunbebyggelse samt freda og verneverdige bygninger i landbruket på grunn av strukturendringer i landbruksdrift.

Mål:

- Prioritere kulturminner og kulturmiljøer som bør skjøttes og gjøres tilgjengelig for almenheten og prioritere bevaringsverdig tunbebyggelse.
- Bevare og skjømte prioriterte kulturminner og kulturmiljøer og knytte skjøtsel av kulturminner nærmere jordbruket der det er mulig (eks. beiting)

- Bevare helhetlige gårdsmiljø ved istndsetting og skjøtsel av freda og verneverdige bygninger i landbruket.

6. VIRKEMIDLER I KULTURMINNEVERNET

Det er i hovedsak to lover som gir beskyttelse av kulturminner; Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven. Kulturminneloven som særlov gjelder foran Plan- og Bygningsloven.

Lov om kulturminner av 1978

- Omfatter kulturminner av nasjonal verdi. Loven definerer hvilke kulturminner som er automatisk fredet, fastslår regler for fredning etter enkeltvedtak, og regulerer eiendomsrett til løse kulturminner.

Plan- og bygningsloven av 2008

- Er det viktigste kommunale virkemidlet for bevaring av kulturminner og kulturmiljøer. Loven skal fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og den fremtidige generasjoner. (§1-1. Lovens formål) Loven regulerer byggetiltak og stiller kvalitetskrav til sikker saksbehandling og arealplanlegging, deriblant bevaring av historiske og kulturelle verdier. Kommunen skal sikre vern av kulturminner og kulturmiljøer gjennom regulering til henssynssoner med bestemmelser om vern i kommuneplaner og reguleringsplaner.

Det vises spesielt til:

- Pbl kap. 3§3-1 pkt.b, lovens innledende bestemmelser hvor det bemerkes ..vern og verdifulle landskap og kulturmiljøer.
- Pbl §29-2 Visuelle kvaliteter.
- Pbl §31-1 Ivaretagelse av kulturell verdi ved arbeid på eksisterende byggverk.

Naturmangfoldloven 2009

Jordloven 1995

Norsk kulturråd

- Gjennom Norsk kulturråd kan man søke om prosjektstøtte til prosjekter innen kulturvern

Følgende tilskuddsordninger finnes innen kulturminneområdet

- **Riksantikvaren:** Det kan søkes statlige midler fra Riksantikvaren til bygninger og anlegg som er fredet etter kulturminneloven, samt til skjøtsel av fornminner, tekniske kulturminner, brannsikring m.v. Private eiere av fredede bygninger og anlegg kan søke.
- **Fylkeskommunen:** Det kan søkes om fylkeskommunale midler til bevaring av kultruhistorisk verdifulle bygninger og anlegg, som ikke er fredet.
- **Kulturminnefondet:** ...skal sikre at et mangfold av kulturminner og kulturmiljøer bevares og aktiviseres som grunnlag for opplevelse, kunnskap, utvikling og verdiskaping.

- **Private legater og fond**
- **EU- midler**

SMIL: Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket

- Formålet med dette tilskuddet er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket, utover det som kan forventes gjennom vanlig jordbruksdrift. Tilskudd kan gis til foretak som oppfyller vilkårene til forskrift 19. desember 2014 nr. 1817 om produksjonstilskudd og avløser tilskudd i jordbruket §§ 2 og 4. Det kan bl.a. gis tilskudd til restaurering av freda og verneverdige bygninger. Prosjektene og tiltakene skal prioriteres ut fra lokale målsettinger og tiltaksstrategier. Henvendelse landbrukskontoret i Marker.

AK-tilskuddet

- De aller fleste gårdsbruk får Landbruksdepartementets areal- og kulturlandskapstilskudd, et generelt produksjonstilskudd. Det forutsetter at man ikke foretar større endringer og inngrep i kulturlandskapet. Bl.a. kan man ikke fjerne åkerholmer, steingjerder eller rydningsrøyser, og ferdselsårer skal ikke oppdyrkes eller stenges. Henvendelse landbrukskontoret i Marker.

Innovasjon Norge

- kan gi lån og tilskudd til delfinansiering av bedriftsutviklingsprosjekter og til bygdeutvikling.
- Restaurering/vedlikehold av verneverdige bygninger og anlegg kan f.eks. inngå som en del av et turistprosjekt. Henvendelse Vidar Østenby.

Informasjon og holdningsskapende virkemidler

Historisk kunnskap er en forutsetning for bevaring av våre kulturminner. Kjennskap til lokalhistorien, bygningsmiljøer og kulturmiljøer styrker vår identitet og tilhørighet og skaper en naturlig interesse for kulturarven. Skal vi forhindre at verdifulle kulturminner går tapt, må vi øke innsatsen i formidling og synliggjøring av vår lokale historie. Dette kan gjøres på forskjellige måter, bl.a. gjennom:

- Informasjonsbrosjyrer
- Historiske hefter
- Utstillinger
- Informasjonstavler
- Kulturhistoriske stier
- Kulturhistoriske vandringer
- Foredrag om lokalhistorie, kulturminner og miljøer
- Digitalt kartfesting av kulturminner
- Trekke frem gode eksempler på restaurering av gamle bygninger
- Utarbeide byggeskikkveileder
- Lage en kulturhistorisk avdeling i biblioteket
- Samarbeide med skolen

7. KULTURMINNER I MARKER

Det er mange forskjellige slags kulturminner i Marker. Med hjelp av bl.a. Tirsdagsklubben er det påbegynt en katalog over forskjellige kulturminner i Marker innen følgende grupper:

- Fornminner
- Jakt - fiske
- Varder
- Forsvarsanlegg
- Minnesmerker
- Veger/stier/broer/fergesteder
- Vassdrag – møller/kverner
- Kverner og sagbruk
- Kraftverk
- Fløtningsinnretninger
- Kanaler
- Båter, brygger, slip
- Bergverk og industri
- handel og håndverk
- Kirker og kirkegårder
- Skoler
- Andre offentlige bygninger
- Bedehus/misjonshus
- SEFRAK-registrering

Denne katalogen er ingen fullstendig oppgave, men et første forsøk på å lage en oversikt over de mange kulturminnene vi har i Marker. Denne listen bør suppleres etter hvert.

Foruten de faste kulturminnene, tar vi også med litt om bygdesamlingen (gjenstander), gamle foto, gamle navn, intervju, registre og annen historisk dokumentasjon. Dette er ikke kulturminner, men de gir informasjon om Markers kulturhistorie og er et viktig grunnlag for kulturminnevernet i Marker.

Haldenvassdragets Kanalmuseum

Museet har et spesielt ansvar for kulturhistorien knyttet til skogen og vassdraget. Det omfatter skogbruk, fløtning, kanalene, dampbåtene, Ørje Brugs Træsliberi m.m.

8. HVA HAR SKJEDD HITTIL

Det har allerede skjedd en del når det gjelder å verne kulturminnene og dokumentere Markers historie.

Fredede kulturminner

Kulturminner fra før 1537 og hus fra før 1650 er automatisk fredet. Nedenfor følger en liste over bygninger/anlegg er som er fredet. Rødenes kirke og Klund kirketuft er automatisk fredet. Resten er vedtaksfredet.

- Basmo festning, bare selve kollen og retranchementet

- Rødenes kirke
- Rødenes prestegård og stabbur
- Klund kirketuft
- Lund gård – hovedbygningen og stabbur
- Ørjefortene; Søndre og Nordre fort
- Kanalbrua ved Ørje sluser.
- Ørje Vegstasjon med fem bygninger (Eksteriør, interiør med fast inventar)

Følgende områder er *regulert til spesialområde bevaring*

- Rødenes kirke med kirkegård samt presteboligen med hage og stabbur.
- Mosebyneset: steinalderboplasser i "Sauelauga, båtslippen lengre syd og smie/verksted nord i Neset.
- Gårdsbebyggelsen på Brårud gård, Ørje
- Ørje Brug og sluseområdet
- Otteidkanalen: Østre og Vestre kanal og verneverdig bebyggelse på både Østre og Vestre Otteid
- Haldenkanalen ble i 2013 inkludert i Riksantikvarens bevaringsprogram for tekniske og industrielle kulturminner
- Haldenvassdraget bli 2015 valgt ut til å være i et register for Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse; Haldenkanalen (2015).

Kulturminner

På 1970-tallet stod utbyggingsavdelingen ved Fylkesmannen i Østfold ansvarlig for en innsamling av opplysninger om kulturminner i fylket. En rekke personer i Marker sendte inn registreringsskjemaer med opplysninger om diverse kulturminner. En perm med disse skjemaene er tilgjengelig på Biblioteket.

SEFRAK–registrert

SEFRAK ("Sekretariatet for registrering av faste kulturminner") er et nasjonalt register over faste kulturminner (dvs. bygninger) eldre enn 1900. Bygningene i Marker ble fotografert og registrert på begynnelsen av 1980-tallet.

Nedlagte boplasser

I 1968 tillyste Marker Sparebank en konkurranse om registrering av nedlagte boplasser. I den forbindelse er det samlet inn mange opplysninger som er samlet i et hefte. På bakgrunn av disse opplysningene har Marker historielag merket de fleste av disse boplasser.

I en historisk sammenheng er det ikke bare viktig med de faste kulturminnene vi finner i terrenget. Vi har også gjenstander, intervjuer, gamle fotografier

Bygdesamlingen

Denne samlingen består av diverse innbo, gjenstander m.m. Kommunen eier samlingen, mens Marker historielag og én representant for kommunen utgjør styret for samlingen. Disse gjenstandene er plassert i biblioteket, utenfor et kontor og i kjelleren i rådhuset og på Kanal-museet. Det er foretatt en fullstendig registrering av samlingen.

Intervjuer på lydbånd

Borgarsyssel museum (v. Ole Ulsrød og Kristian Strømshaug) foretok en rekke intervjuer med eldre mennesker på 1970- og 1980-tallet. Disse intervjuene inneholder en rekke interessante historiske opplysninger. De er imidlertid spilt inn på gamle kassetter. Disse må overføres til nye CDer for å tas vare på.

Fotohistorie

Kanalmuséet har gjennom en årrekke samlet inn og fått avfotografert gamle fotografier fra Marker. Disse har blitt oversendt Østfold fylkes bildearkiv. I 2006 ble Fotohistorisk forum opprettet. Det består av fotoklubben, historielaget og kanalmuseet. De er i full gang med å samle inn gamle foto fra hele Marker. Fotohistorisk har fått låne av Smaalenene bildesamlingen som omfatter Marker. Dette er nå registrert og digitalisert. I basen har de 14 tusen bilder.

Marker Historielag

er først og fremst opp tatt av de nyere kulturminnene som husmannsplasser, fløterinnretninger, dammer, gamle sager, møller, smier og andre minner fra den tidlige industrialiseringen, men også eldre bygninger på gamle gårdstun, gamle ferdselsveier og gamle navn. De fotograferer og GPS registrerer disse kulturminnene og deretter legges de ut på nettet.

Historielaget utgir heftene «Markerminner» og «Historielagets Årsskrift» og enkelte andre hefter og bøker. De registrerer og digitaliserer gamle fotografier, gjenstander og annet av historisk verdi. Hver uke møtes medlemmer i Tirsdagsklubben, hvor de tar opp temaer knyttet til bygdas historie.

Venneforeninger for kulturminner

Marker kommune har en rekke interessante kulturminner, og det er mange som har engasjert seg for å ta vare på noen av disse kulturminnene. Vi har i alt seks venneforeninger som har dette som formål.

Basmo festning

Festningen ble bygget i 1683 og utvidet i tiårene som fulgte. Den fikk liten militær betydning og ble demolert i 1745. I 1977 ble Komiteen for vern av Basmo festning stiftet, og i 1985 ble festningen fredet. I 1988 ble fire kjellerhvelv under tårnet gravd frem, og gjennom en årrekke har det skjedd en oppmuring av tårnet til og med det laveste tårnbatteriet (over hvelvene).

Ellers har den ene synlige veggen i proviantmagasinet fra 1723, blitt restaurert.

Basmokomiteen så seg dermed ferdig med sin oppgave, og 4. juli 2016 overtok Marker kommune ansvaret for Basmo festning, og 6. juli 2016 inngikk kommunen en avtale med Riksantikvaren om skjøtselen av festningsområdet. Dag Christian Hagen, Askim, er eier av området.

Stiftelsen/Venneforeningen Haldenvassdragets Kanalmuseum

Museet ble stiftet i 1986 med det formål å ta vare på og formidle Haldenvassdragets/kanalens historie. Det holder til i tidligere Ørje Brugs Træsliberis lokaler. I 2006 overtok Østfold-museene ansvaret for driften, mens stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum eier Ørje Brugs område med bygninger. Venneforeningen har gjennom en årrekke restaurert nesten alle

bygningene, bare det tidligere flishuset står igjen. Her har man planer om å restaurere bygningen som et vannbibliotek og kontorer. Kanalmuseet har dessuten fått reist svalgangshuset Vestgårdstua på Storemoen, like vest for Nordre fort. I 1996 fikk Kanalmuseet reddet den tidligere husmannsplassen Ekenes. De tok ned stua, som nå ligger lagret på Ørje Brug. Planen er at også den skal bli oppført på Storemoen.

I et uthus på brugsområdet har Marker historielag sin samling av gjenstander og i uthusdelen av den tidligere arbeiderboligen Lundinstua har de innredet et skolemuseum.

Stiftelsen/Venneforeningen D/S "Engebret Soot"

I 1987 ble Stiftelsen/Venneforeningen DS "Engebret Soot" stiftet med det formål å få D/S "Engebret Soot" tilbake til Haldenkanalen. I 1995 var båten ferdig restaurert og kunne settes på vannet. Venneforeningen sørger for vedlikehold og drift og kjører charterturer på vassdraget. Stiftelsen har dessuten ervervet D/S "Pasop" i 1996, M/S "Mette Meng" i 2008. Slepebåten D/S Pasop er et fremtidig restaurasjons prosjekt.

Tyndelsrudtunet

Tyndelsrudtunet er ett av de eldste, bevarte gårdstunene i Østfold, med både våningshus og låve med halmtak fra slutten av 1700-tallet, stabbur (alder uviss) og utedo. I 1836 ble gården delt i Østre og Vestre Tyndelsrud. «Gamlestua» og stabburet tilfalt Vestre Tyndelsrud, mens Østre Tyndelsrud fikk låven og bygget et nytt våningshus, den såkalte «Østistua».

Fra 1980-årene av restaurerte Ruud-familien som eier Vestre Tyndelsrud, våningshuset, stabburet og utedoen. Da eieren av Østre Tyndelsrud ville fjerne låven, ble Venneforeningen for Tyndelsrudtunet stiftet i 1991 for å redde låven. De har restaurert den gamle tømmerlåven og lagt på nytt halmtak og har startet restaurering av "Østistua". De har prioritert taket og andre utvendige arbeider. I årene 2017-2020 planlegger de å restaurere innvendig. Ellers må også hagen restaureres.

Jørnehaugen og "Fantebyen"

Før midten av 1800-årene solgte eller bygslet eierne av Joval gård bort en rekke parseller til reisende som for en stor del stammet fra Ullensaker. Det ble bygd 14 stuer i området vest for Svendsbykrysset, som gjerne ble kalt "Fantebyen". Bare stua på Jørnehaugen stod igjen da Komiteen for kulturminneåret i 1997 uttrykte et ønske om å restaurere den gamle stua som et minne om leveforholdene for de reisende. Venneforeningen for Jørnehaugen ble stiftet, og i samarbeid med eieren, Reidar Joval, ble stua restaurert. Her har venneforeningen hatt flere arrangementer med reisende.

Venneforeningen for Kroksundferga

I 1995 skulle den gamle Kroksundferga kondemneres. I all hast ble det stiftet en venneforening med det formål å bevare og restaurere ferga slik den var i 1936. Nå ligger den i Svartevik sydvest for Kroksund i påvente av restaurering.

Kulturminner i offentlig eie

Vi har flere interessante kulturminner som det offentlige har ansvar for.

Rødenes middelalder kirke

Kirken ble bygget på slutten av 1200-tallet. Den er vår eldste bygning, og er automatisk fredet. Dette var opprinnelig en 17 meter lang enskipet romansk steinkirke med rett avsluttet gavli i koret. I årene 1703-1709 det foretatt en omfattende restaurering og påbygging. Kirken

ble forlenget 5,5 meter i vest og fikk det nåværende klokketårnet i bindingsverk. Samtidig ble det bygd våpenhus i vest og et sakristi ved korets nordside, begge i tre. Dessuten fikk koret ett vindu og skipet to vinduer mot syd. I 1853 ble det satt inn to nye vinduer mot nord. Senere er det foretatt mindre restaureringer og forandringer.

Kommunen er eier kirken, mens Riksantikvaren har ansvar for restaureringen.

Ørje sluser

I årene 1857-1860 ble de tre slusene på Ørje anlagt. De har en løftehøyde på til sammen 10 meter og drives fortsatt manuelt, akkurat som ved innvielsen i 1860. Haldenkanalen regnes som et teknisk kulturminne av nasjonal betydning, og i 2013 ble Haldenkanalen en del av Riksantikvarens bevaringsprogram.

Eier er Haldenvassdragets Kanalselskap, som består av kommunene langs kanalen, Østfold fylkeskommune og enkelte private eiere. Restaurering skjer i forståelse med Riksantikvaren.

Grensefestninger fra 1905, Nordre og Søndre fort, Vittenbergåsen

Marker kommune har tre grensefestninger, Nordre og Søndre fort og Vittenbergåsen batteri. De ble anlagt i årene 1901-1903, og var i høy beredskap i 1905. Forhandlingene med svenskene resulterte i en avtale i Karlstad 23. september 1905. Den innebar opprettelse av en nøytral sone på begge sider av grensen og førte til at grensefestningene ble demolert i 1906. I 1992 fikk kommunen restaurert Nordre fort, og i 2004 ble både Nordre og Søndre fort fredet.

Forsvaret er eier av de to fortene, mens Vittenbergåsen batteri er i privat eie.

I 1993 ble "Fortrunden" anlagt, en natur/kultursti mellom Ørjefortene og noen bakenforliggende forsvarsverk, med hjelp av Marker orienterings lag. Mellom Rødenes kirke og Vittenbergåsen batteri ble det merket en kultursti i kulturminneåret 1997, med hjelp av 4H i Rødenes. Kulturkontoret har satt opp informasjonstavle ved alle tre forsvarsverkene.. Ved 100-årsjubileet i 2005 ble skuespillet "Fare, fare krigsmann" av Kristin Lyhmann oppført på Nordre fort, og det var også et arrangement på Vittenbergåsen batteri.

Oversikt over utførte prosjekter:

- Brosjyrer over Basmo, Ørje fortene og Vittenbergåsen og en bok om Rødenes kirke
- Informasjonsskilt flyktningerutene
- Informasjonsskilt og skjøtselsplan Spekkebuåsen og Volen for kommunen
- Vestgårdstua ferdig gjenoppsatt
- Nytt halmtak på Tyndelsrudlåven
- Påbegynt restaurering av «Østistua»stua på Tyndelsrud
- Informasjons skilt for lektere i Mosebyneset
- Registering og merking av husmannsplasser
- Gravminnene på kirkegårdene er lagt på Dis.no
- Bygdesamlingen er registret og digitalisert
- Kommandantboligen på Ørjetun er malt
- Rodestener er sikret og lagt inn på Askeladden
- Informasjonsskilt om Otteidkanalen på Vestre og Østre Otteid
- Informasjonsskilt om båtene på vassdraget på Ørje Brug
- Kulturhistorisk løype Otteid
- Sikring mur nordre Fort
- Basmo: Gjenreist det tidligere festnings tårnet til og med laveste tårnbatteri og satt i stand mur på Proviantmagasin

- Jørnhaugen informasjonstavle tavle
- Utstilling kulturminner langs vassdraget på kanalmuseet
- Lokalhistorisk avdeling på biblioteket, med klipparkiv fra lokalavisen
- Innredet skolemuseum i uthusdelen av Lundinstua på Bruget.
- Kirkebøkene registreres på nett.
- Kulturminnene er lagt inn i kulturminnebasen. Ca. 13 000 er lagt inn.

9. VERNEVERDIER OG KRITERIER

Til verdivurdering av kulturminner og kulturmiljøer er det utarbeidet et sett kriterier som legges til grunn for vurderingen av verneverdi. Følgende kriterier vektlegges når valg skal foretas:

Hovedinndeling på verneverdier:

Kunnskapsverdi som er den faktiske kunnskap om bygningen består av verdiene:

- bygningshistorisk-
- teknisk historisk-
- arkitekturhistorisk-
- samfunnshistorisk/sosial historisk-
- personhistorisk-

Opplevelsesverdi:

- arkitektonisk-
- kunstnerisk/estetisk-
- brukspreget/alderspreget/»patina»
- miljøskapende-
- identitetsskapende

Bruksverdi- gjenbruksverdi:

- ressurs i et miljø
- klimaperspektiv: energi, forurensning CO2, avfall

Kriterier:

Kriterier, eller forsterkninger og overgripende forutsetninger, som fremmer de ulike verneverdiene.

- ekthet/ **autentisitet**/ troverdighet
- tydelighet/ pedagogisk potensiale, **lesbarhet**
- kvalitet/ vedlikeholdstilstand
- **sjeldenhet**/ **representativ**
- **sammenheng**/ miljø

Vernekriteriene kan graderes.

Et kulturminne kan ha og har som oftest flere verneverdier, som også kan ha kryssende interesser. Selv med systematisk oppsatte modeller som redskap, for å fastslå et kulturminnes

verneverdi, vil vurderingene alltid være avhengig av faglig skjønn, utøvet av forvaltere av lovverket og øvrige retningslinjer, fordi verdien ikke er absolutt definert. Faglig kompetanse er helt avgjørende for resultatet.

10. HANDLINGSPLAN

Det er gjort en del for å bevare våre kulturminner, men mange kulturminner forringes etter hvert. Det kan skyldes uvitenhet, manglende ressurser, press fra utbyggere m.m. Det trengs en rekke tiltak for at vi skal kunne ta vare på vår kulturarv på en bedre måte. De fleste kulturminner og miljøer er i privat eie, men de er likevel del av vår felles kulturarv. Alle tiltak bør derfor skje i nært samarbeid med eierne. Gjennomføring av følgende tiltak vil være avhengig av stor frivillig innsats, men også av at kommunen avsetter noen økonomiske ressurser. Det er også muligheter til økonomisk støtte fra andre (for eksempel fylkeskommunen, Norsk Kulturminnefond), men det forutsetter at kommunen bidrar.

Fornminner

Vi har en rekke fornminner, men erfaringsmessig er det mange flere som ikke er registrert. De vi kjenner til, er i liten grad synliggjort for markinger og andre besøkende. I 2013 ble det laget to skjøtselsplaner for Marker kommune. Hellekisten på Volen og for Spekkebuåsen gravrøys på Krogstad gård. Rødenes kirke fikk også et nytt informasjonsskilt.

Tiltak: Eventuelt nye funn av fornminner må meldes fra til Fylkeskonservatoren. Enkelte av fornminnene velges ut og tilrettelegges for besøk. De må merkes og ryddes, og det må settes opp informasjonstavler.

Ansvar: Fylkeskommunen i samarbeid med grunneier og kommunen.

Kleberstensbrudd

Det fins flere gamle kleberstensbrudd i Marker. Det er ikke mange kommuner som har så mye klebersten. Kleber ble derfor valgt til kommunesten. Det er viktig å gjøre oppmerksom på disse kulturminnene som kleberstensbruddene utgjør. Noen av dem er forhistoriske og er dermed automatisk fredet. Det bør gjøres en nærmere undersøkelse av de eldste bruddene med henblikk på slik datering. Kanalmuseet har lenge planlagt et kleberstenssymposium på Ørje Brug, der man skal behandle klebersten både som en naturressurs, som kulturminne og som utsmykningsmateriale. Det er laget informasjonstavle ved kleberstens graven i Viken.

Tiltak: Arrangere kleberstenssymposium på Ørje Brug.

Ansvar: Kanalmuseet

Tiltak: Undersøkelse av de gamle kleberstensbruddene.

Ansvar: Fylkeskonservatoren.

Kirker og kirkegårder

Vi har fire kirker og tre kirkegårder i Marker. På kirkegårdene fins en rekke gamle gravstøtter. Dette er verdifulle kulturminner. Gravminner eldre enn 60 år kan ikke fjernes før Fylkeskonservatoren har gitt sin vurdering.

Gravminner og gravsteiner er registrert for alle kirkegårdene i Marker
<http://www.disnorge.no/gravminner/>

Basmo festning (1693-1745)

Marker kommune overtok ansvaret for skjøtselen av festingen 4.juli 2016.

Tiltak: Fredning av området mellom festningen og fortterrenget.

Ansvar: Fylkeskonservatoren.

Tiltak: Tilrettelegge parkeringsplass ved hovedveien.

Ansvar: Kommunen.

Ørjefortene fra 1905

Ørjefortene ble bygget i 1901-1903 og demolert i 1906. Nordre fort ble delvis restaurert i 1991, mens Søndre fort fortsatt er demolert, slik de ble i 1906. Forsvaret eier selve fortene, som ble fredet i 2004. Kommunen har påtatt seg ansvaret for sikring av fortene. Det er noen steiner i enkelte av murene på Nordre fort som er løse. De bør snarest sikres.

Mellom de to fortene lå det tidligere kaserneområdet (Ørjetun). Fortsatt er kommandantboligen, depotbygningen, telthuset og noen uthus bevart. Disse bygningene blir brukt til kulturformål m.m. Det er viktig å bevare utvendig disse gamle husene som en del av forsvarsmiljøet fra 1905. Kommandantbygningen ble malt i 2013.

Tiltak: Restaurere bygninger fra 1905 på Ørjetun.

Regulere det gamle bygningsmiljøet på Ørjetun til spesialområde bevaring.

Ansvar: Kommunen.

Veier og broer

Tidligere hadde bøndene ansvar for å holde i stand hver sin rode av veien. Det ble satt opp rodestener. Tre av disse rodestenene er bevart, to ved Gunneng og en annen mellom Stikle og Buer.. Rodestenen er lagt inn med GPs i Askeladden. Ellers har vi en rekke gamle broer, som bør dokumenteres.

Tiltak: Fotodokumentere gamle broer.

Ansvar: Fotohistorisk forum.

Otteidkanalen

Otteid kanal ble bygget i årene 1825-1827. Det var den første nivåkanalen i Norge. Miljøet både på Vestre og Østre Otteid er regulert til spesialområde bevaring. I kulturminneåret 1997 ble kjerraten på Vestre Otteid valgt til Markers kulturminne. Den er nå svært gjengrodd og lite synlig. Dette bør det gjøres noe med. Man har prøvd å få Riksantikvaren til å bevare og sette i stand kjerraten ved å få den på listen til Kanalselskapet bevaringsprogram, uten å lykkes.

Tiltak: Det bør ryddes rundt kjerraten.

Ansvar: Kommunen

Dampbåtmiljøet

Marker har et enestående dampbåtmiljø. Det bør informeres bedre om de båtene som holder til ved Ørje Brug. Det er laget et fint skilt med opplysninger om alle båtene i vassdraget.

Skolehistorie

På loftet på Marker ungdomsskole har det i en årrekke vært innredet et skolemuseum. På informasjonsmøtet 05.02.2008 ble det foreslått at dette burde bli mer tilgjengelig. Allerede på forsommeren ble skolemuseet flyttet til Lundinstua på Ørje Brug. Det er i bruk for skoleklasser og for folk under slusefestivalen.

Kulturhistoriske bygninger

Vi har mange kulturhistoriske bygninger og miljøer som det er viktig å ta vare på. Ved restaurering, påbygg og lignende er det viktig å ha kunnskaper om byggeskikk.

SEFRAK-registreringen

Denne registreringen omfatter hus som er bygd før 1900. Den ble foretatt på begynnelsen av 1980-tallet. Dette registeret benyttes ved byggesaksbehandlingen i kommunen. Det er imidlertid skjedd mye siden 1980-åra. Bygninger er revet, forfalt, påbygd m.m. Registreringen trenger derfor å bli oppdatert. Dette arbeidet er så vidt startet opp. Også bygninger som er bygd etter 1900 kan være verneverdige. De SEFRAK-registrerte bygningene og de verneverdige fra 1900-tallet bør klassifiseres i ulike verneklasser:

- A. Svært høy (av nasjonal betydning og fredningsverdige)
- B. Høy (av regional og lokal betydning)
- C. Lav (svært ombygd eller forfallen, men likevel av en viss historisk interesse)

Ved søknad om de kommunale SMIL-midler som involverer kulturhistoriske bygninger, vil denne klassifiseringen bli lagt til grunn ved prioriteringen. Dette vil også bli vektlagt ved tildeling av bygningsvernmidler fra fylkeskommunen. Høy verneverdi er en forutsetning for å få tilskudd fra Norsk kulturminnefond. Samtidig vil det bli satt de strengeste kravene til vern ved byggesaksbehandlingen (reparasjon, vedlikehold og endring) av bygningene i A og B-klassen. (Vi har svært få bygninger i klasse A.) Det er derfor viktig å utarbeide en byggeskikkveileder med retningslinjer for vern.

Eiendomsskatt/klassifisering:

Ved innføring av eiendomsskatt i kommunen kan bygninger av historisk verdi untas eiendomsskatt. Dette må søkes om hvert år. Listen over disse bygningene rulleres hvert år og vil derfor til enhver tid være oppdatert.

Sootgården (Zimmergården)

Denne bygningen ble bygget av kanalbyggeren Engebret Soot. Fortsatt eier etterkommere av han bygningen. Sett i sammenheng med det øvrige bygningsmiljøet på Østre Otteid, er det kanskje den eneste bygningen (bygningsmiljøet) i Marker (utenom sluse/sluseområdet) som kan klassifiseres som fredningsverdige (klasse A).

Tyndelsrudtunet

Tyndelsrud-tunet ett av de eldste hele gårdstunene i Østfold, og er derfor av regional interesse. Den består av våningshus, stabbur og låve fra 1700-tallet og ei mindre stue fra 1836. Spesielt tømmerlåven med halmtak er kulturhistorisk verdifull. Den ble restaurert av venneforeningen for Tyndelsrudtunet på 1990-tallet. I mellomtiden har halmtaket blitt delvis ødelagt, og stua fra 1836 er blitt nokså forfallen og trenger snarlig restaurering.

Tiltak: Halmtaket må snarlig repareres ev. må det legges på bølgeblikk for å redde låven.

Stua fra 1836 må restaureres. Tyndelsruds tunets venneforening har startet restaurering av «Østistua» fra 1836.

Ansvar: Privat/Venneforeningen for Tyndelsrud.

Tiltak : Fullføring av restaurering av «Østistua»Regulere tunet til spesialområde bevaring.

Ansvar: Kommunen/Vennefor./privat eier.

Vestgårdstua

Dette er et svalgangshus som stod på Vestgård. Eierne hadde ingen bruk for bygningen og ville ha den fjernet. Medlemmer av Venneforeningene for Kanalmuseet og for Engebret Soot brukte mange timer med å ta den ned.. Vestgårdstua er nå gjenreist på Stormoen, like vest for Nordre fort. Og blir leid til overnatting og festlige anledninger.

Tiltak: Maling innvendig av 1. etasje.

Ansvar: Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum.

Åsmundrudstua

Det gamle våningshuset på Åsmundrud er fra ca. 1730. Sammen med det gamle stabburet, en mektig gammel eik og en gammel kjone er dette et verdifullt kulturhistorisk miljø. Åsmundrudstua og kjona ble i sin tid gitt til kommunen med tanke på et bygdetun, men i 1999 ble bygningene tilbakeført til eieren av Åsmundrud gård.

Tiltak: Regulere til spesialområde bevaring.

Ansvar: Kommunen.

Modalen

På Modalen i Nebba er det et kulturhistorisk meget interessant gårdstun. Både våningshus, låve, stabbur og kjeller er fra 1700-tallet, mens fjøs og kvernhus er fra 1800-tallet. Eierne er i ferd med å restaurere. I 2016 ble uthusbygningen restaurert i samråd med konservator. Byggmester Jens P Frønes snekkerlag, laget en flisemaskin til tak-fliser.

Ekenes

Ekenes ligger i skogen øst for Engsødegård. Det var en gang to husmannsplasser på Ekenes. I 1996 ville Saugbrugsforeningen brenne ned den gamle stua på den siste Ekenesplassen. Det var en av de få husmannsstuene som var bevart i Marker. Venneforeningen Haldenvassdragets Kanalmuseum fikk tatt den ned, og den ligger lagret på Ørje Brug.

Tiltak: Ekenesstua bør gjenreises på Storemoen, vest for Nordre fort.

Ansvar: Venneforeningen/Stiftelsen Haldenvassdragets Kanalmuseum.

Jørnehaugen

Øst for Svendsbykrysset i nordøstre Rødenes var det mange taterfamilier som slo seg ned på 1800-tallet. Det skal ha vært 13 - 14 stuer her, men bare én av disse stuene står igjen. Det er Nedre Jørnehaugen. Den hører til Jåvall gård og har blitt restaurert av en venneforening.

Husmannsplasser og andre plasser

I Marker har det vært svært mange husmannsplasser. Etter hvert som det ble andre yrkesmuligheter, ble de fraflyttet, de minste plassene først. Det er ikke mange av dem som er bevart. Det er derfor viktig å ta vare noen av disse plassene, som har vært hjem for så mange av Markers befolkning.

GPS-registrering av kulturminner

En stor del av kulturminnene er registrert med GPS, bilder og historie. Dette legges ut på nettet. . <http://kulturminnekart.no/ostfold>
Fornminnene skal legges inn i Riksantikvarens kulturminnebase Askeladden.

Ansvar: Østfold historielag, Marker historielag og Fylkeskonservatoren.

Registrering og kartfesting av gamle navn

Mange gamle navn er i ferd med å gå tapt. Historielaget startet med en registrering og kartfesting av gamle navn på jorder og andre steder. Disse navnene kan ofte fortelle en historie som ellers kan være tapt. De fysiske sporene er forsvunnet, men historien lever videre i navnene, for eksempel Ulvstuejordet og Smiåsen.

Tiltak: Fullføre registreringen av gamle navn.

Ansvar: Historielaget.

Lokalhistorisk avdeling

Det er innredet en lokalhistorisk avd. i biblioteket.

Det er utarbeidet en lokalhistorisk litteraturliste.

Det er mange som etterspør lokalhistoriske og slektshistoriske opplysninger.

OVERSIKT OVER TILTAK:

Tiltak	Sted	Spesifisering	Ansvar
Fredning	Basmo	Mellom-området	Kommunen/Basmokomiteén
Hensynssone bevaring	Ørjetun	De gamle bygningene (kaserneområdet fra 1905)	Kommunen
	Tyndelsrud	Det gamle tunet	Kommunen/Venneforening for Tyndelsrudtunet
	Åsmundrud	De gamle bygningene	Eierne/Kommunen
Bevaringsplan	Kirkegårdene	Eldre gravstøtter	Kirken/Historielaget
SEFRAK- Registreringen	Eldre bygninger	Ajourføre/klassifisere	Kommunen/ frivillige
Registrering og digitalisering	Kulturminneri Marker	Registrere med GPS og foto	Historielaget
Restaurering	Storemoen	Vestgård Male og innrede innvendig	Stift. Haldenvass- dragets Kanalmuseum
	Storemoen	Reise Ekenes	Stift. Haldenvass- dragets Kanalmuseum
	Tyndelsrud	Restaurere ferdig «Østistua»	Venneforeningen for Tyndelsrudtunet
Skjøtselsplaner	I kommunen	Fornminner	Fylkeskonservator/kom.
	Basmo (Riksantikvar)		Kommunen
	Nordre og Søndre Fort (Forsvarsbygg)		Kommunen/Forsvarsbygg
Skjøtsel	Spekkebuåsen	Grav	Teknisk etat i Marker
	Volen	Hellekiste	Teknisk etat i Marker
Utstilling	Husmanns- plasser		Historielaget/museet
Navneinnsamling med kartfesting	I resten av Marker	Digitalt kartfeste	Historielaget

TIDSPLAN:

Prosjekter:	2018	2019	2020	2021
Fredning Basmo mellom område		x		
Reg. bevaring Tyndelsrudtunet			x	
" " Ørjetun			x	
" " Åsmundrud			x	
Bevaringsplan kirkegårder	x	x	x	
SEFRAK ajourføre og klassifisere	x	x	x	x
Navneinnsamling/kartfeste	x	x	x	

BUDSJETT:

Prosjekter	2018 kr	2019 kr	2020 kr	2021 kr
Kleberstensymposium			10.000	
Info-skilt fornminner	5.000			10.000
Tyndelsrudlåven – stua	25.000	15.000		
Vestgårdstua – restaurering	25.000		25.000	
Ekenes husm.stue restaurere		25.000	8.000	25.000
Reg./digitalisering k.minner	5.000		6.000	
Utstilling kulturminner		10.000		
Kroksundferja			6.000	5.000
D/S Engebret Soot		5.000		
Sefrak	10.000	10.000	10.000	10.000
Utstilling husmannsplasser		10.000		
Diverse (info, restaur., utst.m.m.)	5.000		10.000	25.000
Totalt	75.000	75.000	75.000	75.000